

Slika Giuseppesa Camerate u Poreču

Višnja Bralić

Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Izvorni znanstveni rad - UDK 75 Camerata, G.75.046(497.5 Poreč)"17"

21. lipnja 1996.

U crkvi Sv. Eleuterija u Poreču nalazi se na glavnom oltaru barokna slika izrazitih likovnih kvaliteta¹. Prikazuje patrona crkve sv. Eleuterija, porečkog đakona i ranokršćanskog mučenika, sv. Nikolu, biskupa, i Bogorodicu s djetetom. Krupne figure svetaca smještene su na oblacima, u stiješnjem, neraščlanjen prostor, u cikcak uspinjućoj kompoziciji. Ispod njih se, u daljini, na svjetlom nebu, ocrtavaju obrisi Poreča i njegove luke.²

Sv. Eleuterije prikazan je na desnoj strani formata u poluklečćem stavu, s ispruženom desnom nogom, oslonjenom na najniži oblak. Odjeven je u dugačku albu i bogato dekoriranu dalmatiku. Tijelo mu je izvijeno u patetičnoj pozi, ruku sklopljenih u molitvu i glave blago okrenute prema Bogorodici. Pored svečeve desne noge lebdi andeo raširenih ruku s palminom grančicom i ružinim vjenčićem. Crvena je draperija u bogatim naborima omotana i pokrenuta oko naga tijela. Sv. Nikola na lijevoj strani slike, postavljen je u poluprofil, okrenut u poniznome stavu prema Bogorodici s Isusom. Odjeven je u dugačku albu, ogrnut plaštem zlatnooker boje s ljubičasto crvenom podstavom i velikom kopčom

U crkvi Sv. Eleuterija u Poreču nalazi se na glavnom oltaru barokna slika "Sv. Eleuterije sa sv. Nikolom i Bogorodicom s djetetom". Vrlo osoben i slobodan način slikanja, obrada svjetla i boje, te velike sličnosti u fizionomijama i podudarnosti u gestama svetačkih figura, otkrivaju nam djelo Giuseppesa Camerate, venecijanskog slikara koji se formira na prelasku seicenta u settecento.

Sličnosti oltarne slike iz Poreča sa sačuvanim Cameratinim djelima u Veneciji su brojne. Porečku sliku bismo zbog velikog broja analogija s kasnijim slikarevim djelima nastalim u četvrtom i petom desetljeću settecenta, okvirno datirali između godine 1735. i 1750.

četverolisna oblika. Lijevu ruku drži na prsima, a desnom pridržava plašt. Ispred njega lebdi andeo, ledima okrenut promatraču, noseći biskupski štap. Postavljen je

¹ Sliku ne navodi A. Santangelo u "Inventario degli oggetti d'arte d'Italia - Provincia di Pola" (Roma, 1935.) i, koliko nam je poznato, nije publicirana. Slika je zatečena u relativno lošem stanju očuvanosti. Prevelika relativna vlažnost u kapeli uz more, koja povremeno plavi zbog oborinske vode, kao i kondenzacija vlage na poleđini slike uz začelni crkveni zid, uzrokovala je raspucavanje i ljuskanje slikanoga sloja s preparacijom i truljenje platna. Nestabilnost i otpadanje boje s rijetkoga tkanja nosioca bili su uzrokom višekratnih popravaka i pokušaja stabiliziranja boje, ali, na žalost, izvedeni su grubo i gotovo nereverzibilnim materijalima. Na slici je u ožujku 1996. obavljena primarna zaštita lica *in situ* a zatim je prenesena u Zavod za restauriranje umjetnina u Zagrebu, gdje su započela detaljnija tehnološka i formalno-stilska istraživanja i restauratorski radovi.

² Ugrađena je u mramorni barokni retabl, ali ne seže do dna oltarne niše. Donji dio do kamene ploče menze prekriva drvena maska koja oponaša mramorni okvir, s naslikanom crvenom ukladom na bijeloj površini, što, kao i otučeni kapiteli pilastara i otučena krila andeoskih glavica u vrhu luka niše, upućuju na naknadnu ugradnju slike u oltar.

koso u prostor, naslikan u smjelom skraćenju sa oštrim i jasnim obrisima, kao i štap koji nosi, što u odnosu na mekše oblikovanu draperiju sv. Nikole u pozadini pojačava iluziju treće dimenzije i odnosa ispred-iza. Donji dio anđelova tijela ovijen je plavom draperijom. Ostali atributi sv. Nikole - biskupska mitra, knjiga i tri kugle postavljeni su na oblak iznad svečeve lijeve noge. Iza mitre proviruje još jedna anđeoska glavica pridržavajući attribute.³ U vrhu kompozicije, na oblaku kao na tronu, sjedi Bogorodica s djetetom na krilu. Dijete je nagnuto prema svecima, nago, samo mu je donji dio tijela ovlaš prekriven bijelom draperijom. Bogorodica je odjevena u blijedocrvenu haljinu, ogrnuta plavim plaštem koji joj prekriva i glavu. Na glavi ispod plašta ima bijeli veo, čiji kraj pridržava elegantnim, pomalo ukočenim pokretom desne ruke. Uz rub gornjeg dijela formata radijalno su raspoređene grupice anđeoskih glavica, neke potpuno zasjenjene u kontrastu sjetlu.⁴

Iako slika nije signirana, karakterističan i vrlo osoben način slikanja, obrada svjetla i boje, te velike fizionomske sličnosti i podudarnosti u gestama svetačkih figura, otkrivaju nam djelo venecijanskoga slikara Giuseppe Camerata.

Camerata je relativno slabo istražen slikar na prelasku *seicenta* u *settecento*, prije svega zbog maloga broja sačuvanih slika i oskudnosti dokumenata kojima bi rekonstruirali njegovu biografiju i umjetnički put. U arhivima je dokumentirana godina njegove smrti - 1762⁵. Umro je u dobi od 86 godina, imajući iza sebe više od pedeset godina slikarske karijere. Bio je učenik i suradnik u radionici Gregorija Lazzarinija.⁶ Prvi se put spominje u slikarskoj bratovštini u Veneciji (Fraglia dei Pittori di Venezia) godine 1700.,⁷ a 1756. nalazimo ga na popisu tridesetšestorice slikara i kipara koji su osnovali venecijansku Akademiju lijepih umjetnosti.⁸

Prve kritičke osvrtne na slikarstvo G. Camerata dao je njegov suvremenik Vincenzo da Canal, također slikar, pisac i likovni kritičar⁹. On je već uočio da se Camerata u svojim djelima udaljio od "maniere" hladnog klasicizma forme i boje G. Lazzarinija, razvivši individualan, slobodniji i inventivniji način slikanja. Opisao ga je kao slikara koji "a buon colorito, intende chiaro-scuro", "un buon pennello, e cavasi dal comune de' pittori viventi"¹⁰. U 18. stoljeću, mnoga se njegova djela, osobito religiozne kompozicije, navode u venecijanskim umjetničkim vodičima¹¹, svjedočeći o slikarovoj produktivnosti i cijenjenosti. U 19. stoljeću gotovo je zaboravljen, da bi bio ponovno otkriven godine 1913. u tekstu G. Fogolarija.¹² No, tek tekstovima N. Ivanoffa¹³ pedesetih godina ovoga stoljeća ulazimo u razdoblje atribucija i likovne kritike u pravome smislu riječi. S. Salvadori je u recentnijim radovima pokušao uspostaviti cjelovit katalog i kronologiju sačuvanih Cameratinih djela.¹⁴

Jedino čvrsto uporište u datacijama jest najpoznatije slikarevo djelo: oltarna pala "Čudo sv. Eustahija" u crkvi posvećenoj istome svecu u Veneciji, koju navode svi izvori. Natpis u sakristiji S. Stae kaže da je župnik A. Galli sve oltare opremio palama do godine 1721.¹⁵ Slika je stoga datirana između 1710. 1720. Pokazuje već sve osobine Cameratina slikarstva: chiroscuralne efekte, mekano oblikovanje figura, svijetli i rafinirani kolorit koji stvara prozračnost atmosfere i slobodu poteza. U približno isto vrijeme S. Salvadori datira "Penjanje na Kalvariju" koja se sada nalazi u crkvi Spirito Santo u Veneciji i "Bogorodicu Žalosnu"¹⁶ u S. Francesco della Vigna. U četvrto desetljeće 18.

³ Na ovom je dijelu slika oštećena, potamnijela i preslikana, te se anđelova glavica jedva nazire.

⁴ Taj je dio slike najoštećeniji te su neke glavice potpuno prekrivene preslikom (sivkasta boja pozadine) a neke doslikane.

⁵ I nekrolozi župnog arhiva S. Marziale i nekrolozi u državnom arhivu u Veneciji donose istovjetan podatak "Addi 3 gennaio 1761, M. M., Il Signor Iseppo Camerata quondam Francesco, da paralisi d'anni uno medico Antonangeli, mori questa notte all'ore 12. Fa seppellir suo fratello. Capitolo. In chiesa." S. Salvadori "Giuseppe Camerata pittore veneziano tra Sei e Settecento", *Notizie di palazzo Albani* 1983; str. 196.

⁶ O njihovoj dugogodišnjoj povezanosti i međusobnu poštovanju govori i podatak o Lazzarinojevoj želji i izboru da Camerata dovrši slike na kojima je njegov učitelj radio do smrti. N. Ivanoff ad vocem "Camerata, Giuseppe" u "Dizionario Biografico degli Italiani XVII, Rim, 1974, str. 178.

⁷ E. Favaro, "L'arte dei pittori in Venezia e i suoi statuti", Firenze, 1975, str. 156.

⁸ R. Pallucchini, "La pittura del Veneto - Il Settecento" I dio, Milano, 1995, str. 172.

⁹ N. Ivanoff, "Vincenzo da Canal critico della pittura veneziana", *Arte Veneta*, VII, 1953, str. 117-118.

¹⁰ V. da Canal, "Della maniera del dipingere moderno" Memoria di Vincenzo da Canal ora per la prima volta pubblicata (1735-1740), *Mercurio filosofico, letterario poetico*, Venecija III, ožujak 1810, str. 13

¹¹ A. M. Zanetti, *Il Giovane*, "Descrizione di tutte le pubbliche pitture della città di Venezia e Isole circonvicine: ossia rinovazione delle Ricche Mine di M. Boschini", Venezia, 1733, i A. M. Zanetti *Il Giovane*, "Della pittura veneziane e delle opere pubbliche dei veneziani maestri", Venezia, 1771, str. 423. Za popis i analizu izgubljenih Cameratinih djela vidjeti S. Salvadori "Giuseppe Camerata" u "I Pittori Berghamaschi dal XIII al XIX secolo" *Il Settecento I*, Bergamo, 1982, str. 309-312.

¹² G. Fogolari "L'Accademia veneziana di pittura e di scultura" *L'Arte* XVI, 1913, str. 247.

¹³ N. Ivanoff "Il ciclo pittorico della Scuola del Cristo presso la chiesa di S. Marzuola a Venezia" *Arte Veneta* VI, 1952; str. 162. Isti "Le pitture Settecentesche nella chiesa dello Spirito Santo" *Arte Veneta* IX, 1955; str. 220-222. Isti "Le pitture settecentesche nell'Oratorio delle Agostiniane" *La Voce di S. Marco*, 4 giugno 1955; X, n.23; str. 3. Isti "Disegni di Silvestro Manai-go" *Arte Veneta* XII, 1958; str. 213-214. Isti "Un affresco di Camerata" *La Voce di S. Marco* 10 febbraio 1972.

¹⁴ S. Salvadori, op. cit., str.196-210.

¹⁵ S. Salvadori, op. cit., str. 202.

¹⁶ Oko atribucije ove slike postoje još neke nedoumice.

1. G. Camerata, Sv. Eleuterije sa sv. Nikolom i Bogorodicom s djetetom, crkva Sv. Eleuterija, Poreč (foto: M. Braun)

stoljeća datira jedinu sačuvanu Cameratinu zidnu sliku "Andeo pruža model crkve svecima zaštitnicima, sv. Šimunu i Judi", koja se nalazi na svodu stubišta župnoga dvora crkve S. Simeon Piccolo. Kolorit je na toj slici još svjetliji i svježiji, sa svjetlucavim efektima na draperijama. Najkasnije poznato djelo jest "Čudo sv. Girolama Miania" u crkvi S. Giacomo dell'Orio, kojem je termine post quem 1747. - godina svečeve beatifikacije.

Poznate su još četiri grafike prema Cameratinim crtežima, koje pokazuju slična kompozicijska rješenja, obradu svjetla i sjene i fizionomske osobine likova. "Venecija sa Snagom, Vjerom, Historijom i Vremenom" i "Sv. Kristofor" (A. Zucchi inc.), publicirane su u drugom desetljeću 18. stoljeća a "David bježi pred Sulovim bjesom" i "David svira na liri" (G. Feldoni inc.) publicirane su između 1724. i 1726.

Sličnosti su oltarne pale iz Poreča s navedenim djelima brojne, od oblikovnih (boja, svjetlo-sjena, kompozicija, crtež, skraćanja, potez) do sličnosti fizionomija i gesta muških i ženskih likova.

Intenzivna svjetlost, kao i na ostalim Cameratinim slikama, obasjava prizor s lijeve strane, oblikujući svijetle i vrlo zasjenjene zone i, za majstora tako karakteristične bljeskove na vrhovima nabora draperije. Specifičan sraz vrlo ružičastih inkarnata i hladnih plavkastih ili zelenkastooker sjena, koje nalazimo na sv. Eleuteriju, sv. Nikoli, Bogorodici i Isusu, nalazimo već na najranijoj Cameratinovoj slici (na liku sv. Eustahija i anđela), kao i na posljednjoj "Čudo sv. Girolama Miania". Sjene na sljepoočnicama i vjeđama, oko korijena nosa, kao i oblikovanje ruku s mekanim zelenkastim i ostrim tamnosmeđim, gotovo crnim sjenama sv. Eleuterija, na porečkoj pali, istovjetno je kod sv. Girolama Mianija. Velika je sličnost i u fizionomiji i izgledu dvojice mladolikih, bradatih svetaca krupnih očiju, pogleda okrenuta prema gore. Plavkaste sjene na tijelima anđela porečke slike, koje mekano oblikuju forme, nalazimo i na ostalim Cameratinim anđelima, kao i karakteristična bijela i plava pera na krilima koja im izrastaju iz leđa.

Svjetlo nije difuzno, još uvijek oblikuje izrazite chiroscuralne efekte, ali svijetli i hladni tonovi pozadine i intenzivne boje obogaćene svjetlucavim refleksima i bljeskovima svjetla stvaraju iluziju lakoće i prozračnosti. Rafinirani kolorit, odnosi svjetlucavobijelog i hladnosivog, ljubičastocrvenog i zlatnog okera, intenzivno plavog i blijedocrvenog i ružičastog, vrlo su osobni i prepoznatljiviji, ali govore i o slikarovu prihvaćanju novosti i elemenata venecijanskog rokoka usprkos vezanosti uz neke oblikovne elemente *seicenta*. Donzelli ga definira kao slikara koji je "in prima fila fra i pittori che segnano il trapasso dal Seicento al Settecento", a kao moguće izvore inspiracije i utjecaja navodi S. Mazzonija, venecijanske radove G. Lissa i S. Riccija.

Karakterističan je za Cameratu i vrlo slobodan, brz i svjež način slikanja, ponegdje gotovo nedovršenih, samo

2. Camerata, Čudo sv. Eustahija, crkva S. Stae, Venecija (foto: O. Böhm)

naznačenih formi, jako vidljivih poteza kista:¹⁹ "lavora con buon giudizio e di maniera assai spedita"²⁰. Veduta Poreča sa sumarno naslikanim pejzažem hladnih zelenkastomodrih tonova analogan je, samo naznačenom, pejzažu desno od kaneliranog stupa na slici "Čudo sv. Girolama Miania".²¹

Kompozicijski, porečka je slika najbliža zidnoj slici u kompleksu S. Simeone Piccolo, gdje su likovi anđela i svetaca na oblacima također raspoređeni u cikcak uspinjućoj liniji.

¹⁷ S. Salvadori, op. cit., str. 207-209.

¹⁸ C. Donzelli, "I pittori veneti del Settecento", Firenze, 1957, str. 37.

¹⁹ Potvrdu ovome nalazimo i na porečkoj pali u mnoštvu "pentimenata" autora, vidljivih kod pažljivijeg pregleda slike (potvrđenih i mikropresjecima uzoraka boje i preparacije). Zone s najizraženijim i višestrukim promjenama forme nalazimo u sredini slike između sv. Nikole i sv. Eleuterija, oko figura obaju anđela, kojima je mijenjao položaj ruku i nogu. Položaj i geste ruku promijenjene su i kod Isusa, kao i položaj stopala sv. Eleuterija.

²⁰ Vincenzo da Canal, op. cit., str. 13.

²¹ Camerata je i inače malu pažnju posvećivao opisu mjesta i scenografije prizora. Dijelovi interijera ili pejzaža samo su naznačeni i vrlo sumarno prikazani.

²² R. Pallucchini, op. cit., str. 172.

²³ N. Ivanoff, op. cit., 1974, str. 178.

3. Camerata, Uspon na Kalvariju, crkva Spirito Santo, Venecija (foto: O. Böhm)

5. Camerata, Čudo sv. Girolama Miana, crkva S. Giacomo dell'Orio, Venecija (foto: O. Böhm)

4. Camerata, Sv. Eleuterije sa sv. Nikolom i Bogorodicom s djetetom, detalj (foto: M. Braun)

6. Camerata, Sv. Eleuterije sa sv. Nikolom i Bogorodicom s djetetom, detalj (foto: M. Braun)

Svetačke figure i njihove geste (ruke sklopljene u molitvu, ruka na prsima, ruke koje pridržavaju krajeve plašta ili vela, otvoreni, spuštene dlanovi) neznatno variraju unutar nekoliko obrazaca na svim Cameratinim slikama. Tako je sv. Eleuterije impostacijom i gestama podudaran s likom Davida koji bježi pred Saulovim bijesom na istoimenoj grafici, a fizionomijom identičan sv. Girolamu Mianiju. Bogorodica ima najviše analogija s Marijama na slici "Penjanje na Kalvariju" u oblikovanju lica (usne, oči, nosevi) i draperija. Zanimljiva je varijacija i sličnost vrata, dijela leđa i pokreta glave na jednoj od Marija okrenutoj leđima promatraču, sa slike "Penjanje na Kalvariju" i anđela koji nosi biskupski štap na porečkoj slici. Nespretnosti (ili nemarnosti) u skraćenjima i crtežu koje vidimo na porečkoj slici u stavovima svetaca i anđela nalazimo i na ostalim njegovim slikama.

Iako je Cameratina slikarska karijera bila vrlo duga, njegovo slikarstvo nema velikih stilskih pomaka i razvoja. U kasnijim djelima pokazuje veću slobodu poteza i oblikovanja, manju doradenost formi i rasvjetljavanje palete. Porečku bismo sliku stoga, zbog velikog broja oblikovnih analogija i gotovo doslovnih citata na slikama "Andeo pokazuje model crkve svecima zaštitnicima: sv. Šimunu i Judi" i "Čudo sv. Girolama Miania" vezali uz kasniju fazu njegova slikarstva i okvirno datirali između godine 1735. i 1750.

Poznato je da je Camerata dosta radio za naručitelje iz venecijanske provincije (izvori među njegovima najboljim slikama navode "Svadbu u Kani" za samostan Servita u Udinama i stropne slike u samostanu Manje Braće u Kopru, koje se nisu sačuvala),²² te se čini točna rečenica N. Ivanoffa, kritičara koji se najduže bavio ovim slikarem: "le sue opere restano ancora in gran parte da rintracciare".²³

Višnja Bralić

THE GIUSEPPE CAMERATA'S PAINTING FROM POREČ

On the main altar in the church of St. Eleutherius in Poreč is a baroque painting representing St. Eleutherius, St. Nicholas and The Blessed Virgin with Child. The imposing figures of the saints are situated on Clouds: the space in the representation is reduced and unarticulated while the composition underlines the upward directed movement effectuated in zig-zag fashion. Below the figures of the saints is the representation of the town of Poreč and its port, seen in distance and against the background of a bright sky. The very specific handling of light and colour, as well as the significant similarities in rendering physiognomies and recurrent gestures of the saints, all reveal the hand of Giuseppe Camerata, Venetian painter, whose artistic personality was being formed at the end of the Seicento and the beginning of the Settecento.

The similarities between the painting from Poreč and other paintings by Camerata in Venice are numerous. The pose and gestures of St. Eleutherius are repeated in the figure of David that flees from Saul's anger represented in a print made after a drawing by Camerata. The saint's physiognomy is identical to the physiognomy of St. Girolamo Miani in the painting The Miracle of St. Girolamo Miani in the Venetian church S. Giacomo dell'Orto. The blessed Virgin shows distinct similarities, mostly in the painting The Ascent to Calvary in the venetian church Spirito Santo. In the painting from Poreč, one can also easily detect Camerata's characteristic combinations of chiaroscuro effects with the brighter and colder shades of the background and the intense colours made more opulent by glimmering reflexes that create the illusion of lightness and airiness. As far as the composition is concerned, the painting of St. Eleutherius is closest to the wall painting representing The Angel Showing the Model of the Church to the Patron Saints situated in the rectory of S. Simeone Piccolo in Venice.

According to the significant and numerous similarities between Camerata's painting from Poreč and his works painted during the fourth and the fifth decade of the Settecento, we propose to date St. Eleutherius, St. Nicholas and the Blessed Virgin with Child between 1735 and 1750.